Ольга Лучук
(Львів)

ІГОР ШЕВЧЕНКО І ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ: ІСТОРІЯ ОДНОГО ПЕРЕКЛАДУ
(До 90-річчя від дня народження Ігоря Шевченка і 65-річчя публікації першого українського перекладу "Колгоспу тварин")

Висвітлено історію публікації одного з найвідоміших творів англійського письменника Джорджа Орвелла – "Animal Farm", а також першого українського перекладу Ігоря Шевченка під назвою "Колгосп тварин", до якого Орвелл написав спеціальну передмову. До розгляду залучено епістолярні матеріали, зокрема: листування Джорджа Орвелла та Ігоря Шевченка, а також листування автора статті з Ігорем Шевченком.

***Ключові слова**: Джордж Орвелл, Ігор Шевченко, "Колгосп тварин", перекладознавство, літературознавство.*

Ольга Лучук. Игорь Шевченко и Джордж Оруэлл: история одного перевода (к 90-летию со дня рождения Игоря Шевченко и 65-летия публикации первого украинского перевода "Колхоза животных").

Представлена история публикации одного из самых известных произведений английского писателя Джорджа Оруэлла – "Animal Farm", а также первого украинского перевода этой сказки-аллегории Игоря Шевченко (1947). Этот украинский перевод имеет свои особенности – это вообще первый перевод "Animal Farm", к которому Оруэлл написал специальное предисловие для украинского читателя. Анализируя данную тему, автор статьи использует в своем исследовании эпистолярные материалы, среди которых, в частности, корреспонденция Игоря Шевченко с Джорджем Оруэллом, а также с автором статьи.

***Ключевые слова**: Джордж Оруэлл, "Скотный двор", украинский перевод, Игорь Шевченко, переводоведение, литературоведение.*

Olga Luchuk. Igor Shevchenko and George Orwell: the history of one translation.

This paper deals with Animal Farm, one of the most popular works by the renowned English writer George Orwell and the first Ukrainian translation of this fairy story by Ihor Ševčenko. In the paper the author describes how Orwell's original as well as the Ukrainian translation were published. Ševčenko's Ukrainian translation (1947) has its own history and peculiarities – it was the first translation of Animal Farm to appear. Moreover, George Orwell wrote a special introduction to that edition. In her research, the author uses various materials, including correspondence between George Orwell and Ihor Ševčenko, as well as her own correspondence with the translator.

***Key words**: George Orwell, "Animal Farm", Ukrainian translation, Ihor Ševčenko, Translation Studies, Literary Criticism.*

Дуже часто в літературі трапляються речі несподівані. Навряд чи міг би хтось передбачити, що першими казку Джорджа Орвелла "Animal Farm" перекладуть українці, і що першим перекладачем, який 1947 р. (майже одразу після появи оригіналу) перекладе твір Орвелла, буде згодом відомий професор-візантиніст Гарвардського університету Ігор Шевченко, який опублікував свій переклад під псевдонімом Іван Чернятинський [2]. Тоді, щоправда, він не був ще професором і, очевидно, не був ще відомим. Орвелл також тоді не зажив ще світової слави. Та й оригінал не був тоді таким знаним. Однак це аж ніяк не міняє справи. Перший переклад цього знаменитого твору під назвою "Колгосп тварин" з'явився таки українською, і з'явився завдяки Ігореві Шевченку та його особистим контактам з Джорджем Орвеллом.

Казка-алегорія Джорджа Орвелла вийшла друком в Англії в серпні 1945 р. під назвою "Animal Farm: A Fairy Story by George Orwell" [6]. Роком пізніше твір було опубліковано в США [7]. А вже наступного року з'явився український переклад цієї казки [2]. Парадоксально, але вихід цього твору був пов'язаний для Орвелла з багатьма труднощами. Чимало видавництв (британських

© Ольга Лучук, 2013

і американських), до яких автор звертався з пропозицією опублікувати твір, відмовило йому. До таких належало і видавництво "Faber and Faber", яке тоді очолював відомий письменник (згодом Нобелівський лауреат) Т.С. Еліот. І хоча видавець високо оцінив літературні якості твору, проте свою відмову мотивував тим, що твір Орвелла є "троцькістським" і видавництво не поділяє його поглядів. Інше видавництво, яке спочатку прийняло твір до друку, а потім, порадившись із Міністерством інформації, відмовило Орвеллу, мотивувало свою відмову тим, що Орвелл пише виключно про СРСР і двох його диктаторів: якби він писав взагалі про тоталітарні, диктаторські режими, тоді б твір надрукували; окрім того, вибір свиней на роль правлячої касти теж, на думку видавців, не є вдалим, бо може образити багатьох людей, особливо таких чутливих, як росіяни. Про такі труднощі з публікацією казки Орвелл розповів у своїй статті "Свобода друку" [11].

Очевидно, навіть у Британії та США на той час існувала пересторога, що твір, який написав Орвелл, може зіпсувати стосунки між Британією чи США і СРСР, союзниками у Другій світовій війні. Врешті, одне видавництво у Великій Британії, а саме "Secker and Warburg", таки зважилося видати цей твір 1945 р. (автор завершив його написання ще у лютому 1944 р.). Також одне американське видавництво, а саме "Harcourt, Brace and Company", мало відвагу, за словами Орвелла, прийняти твір до друку. Після публікації "Animal Farm" в США, відомий американський критик Крістофер Морлі назвав книгу Орвелла однією з найвизначніших політичних сатир, а інший критик Едмунд Вільсон порівняв Орвелла з Вольтером і Свіфтом.

Зіштовхнувшись із видавничими труднощами і "самоцензурою видавців" (визначення Орвелла) та зрозумівши, що зовсім нелегко надрукувати антирадянський твір у тодішній Британії, Орвелл написав статтю "Свобода друку", яку планував як передмову до першого видання твору 1945 р., проте в останню хвилину з невідомих причин вона туди не потрапила. Через понад чверть століття рукопис цієї передмови знайшов дослідник Айен Анґус; статтю вперше було опублікувано у лондонському часописі "The Times Literary Supplement" 15 вересня 1972 р. [11], разом із супровідною статтею першого біографа Орвелла – проф. Бернарда Кріка під назвою "Як була написана стаття Орвелла" [5]. На думку проф. Кріка, наскрізна тема статті Орвелла у тому, що "боягузство така ж велика загроза свободі, як і офіційна цензура" [5, с. 1040]. Проф. Крік також вважає, що добре сталося, що стаття Орвелла "The Freedom of the Press" не була надрукована як передмова до першого видання "Animal Farm", бо інакше, на його думку, притча втратила б своє ширше звучання і сприймалася б виключно як твір про Сталіна та СРСР, а універсальний характер висловлених у романі думок про згубний вплив влади міг би втратитись [5, с. 1040].

Що ж так лякало британських та американських видавців у творі Орвелла і чому цей твір (як також і його роман "1984") упродовж багатьох років (аж до кінця 1980-х) був заборонений в СРСР та в країнах Східної Європи? А відповідь доволі проста – політична кон'юнктура. "Animal Farm" Джорджа Орвелла – це казка, яка в алегоричній формі зображує радянський тоталітарний режим; це літературний твір, у якому автор розвінчує "совєтський міф" про соціалізм в СРСР.

Про ці свої наміри, як і про основну мету твору, сам Орвелл абсолютно чітко і відверто пише в іншій своїй передмові – до першого українського перекладу "Колгоспу тварин" ("Передмова автора до українського видання")[1]. Зокрема, у цій передмові Орвелл, серед іншого, зазначає, що для нього надзвичайно важливо, щоб люди на Заході "побачили совєтський режим таким, яким він є", вважаючи, що Радянський Союз немає нічого спільного з соціалізмом, тобто з суспільством, побудованим на принципах соціальної справедливості та рівності: тому Орвеллові прийшло на думку виступити "проти совєтського міфу, вживаючи казкової форми, доступної майже кожному читачеві, і що легко можна б перекласти на чужі мови" [2, с. 11]. Для розвінчання "совєтського міфу" Орвелл обрав доволі оригінальний жанр алегоричного зображення казкових героїв – бунт домашніх тварин на фермі.

Ось таким був задум Орвелла. І слід зазначити, що Орвеллу вдалося майстерно написати цю алегоричну казку. Важливо також пам'ятати, що Орвелл писав літературний, а не публіцистичний твір. Зрештою, час віддав належне Орвеллові як визначному письменникові, найперше за два його найвідоміші романи – "Animal Farm" і "1984".

А тепер погляньмо, як вперше прийшов твір "Animal Farm" до українського читача. У далеких 1940-х Ігор Шевченко, як і багато інших українців, з відомих тепер усім причин опинився в

[1] Тут і далі висловлювання Джорджа Орвелла автор статті цитує в перекладі Ігоря Шевченка [2, с. 7-12], оскільки оригінал передмови Орвелла не зберігся. При цитуванні, з огляду на мовні особливості перекладу Ігоря Шевченка, текст цієї передмови дещо відредаговано.

таборах Ді-Пі в Німеччині. Життя в таборах не було легким, проте багато хто не полишав і там жити інтелектуальним життям. Зрештою, серед "переміщених осіб" були люди творчі – письменники, актори, вчені, тобто інтелектуали.

Переклад казки "Animal Farm" під назвою "Колгосп тварин" видало видавництво "Прометей", яке тоді знаходилося у Німеччині. У вступному слові "Від видавництва" [2, с. 5-6] зазначали, що цим перекладом видавництво має намір започаткувати "цілу серію перекладів на українську мову творів сучасних західньо-европейських письменників та публіцистів", і в такий спосіб "причинитися до нав'язання тісних зв'язків поступового українського світу зі сучасними прогресивними суспільно-політичними та культурними західньо-европейськими процесами та явищами" [2, с. 5]. Видавці також вважали Орвелла надзвичайно цікавою постаттю, оскільки він належав "до тієї групи інтеллєктуалістів, які визнають потребу боротьби за радикальну перебудову світу на справедливих засадах" [2, с. 5]. І тому не дивно, що колишні втікачі з СРСР зацікавилися саме цим твором Орвелла.

Ігор Шевченко не тільки висловив свої міркування щодо творчої спадщини Орвелла загалом [4], а й розповів історію свого перекладу казки "Animal Farm" [1]. Він, серед іншого, згадував, що його з Орвеллом, у прямому й переносному значенні, познайомили поляки. Після війни Ігоря Шевченка розшукав його приятель дитинства Анджей де Вінценз, син відомого польського письменника і дипломата Станіслава де Вінценза. Анджей тоді працював у польському щоденнику "Dziennik Żołnierza" і "перетягнув" туди на працю Ігоря Шевченка. Саме Анджей, а ще інший приятель Константи Єленський, які певний час перебували в Англії, познайомили Шевченка з англійською літературою і, зокрема, з творами Орвелла [1, с. 91-92]. А з листування Орвелла ще й стало відомо, що листовно Шевченка представила Орвеллу мати його приятеля Константи Єленського, Тереза Єленська, яка особисто знала Орвелла й сама тоді збиралася перекладати його казку польською мовою[1]. Згодом, 11 квітня 1946 р., сам Ігор Шевченко написав Орвеллові, щоб отримати дозвіл на переклад, і так зав'язалося листування поміж автором і перекладачем.

З огляду на повоєнні лихоліття, листування між Шевченком і Орвеллом збереглося не повністю; збережені листи й матеріали вміщено у Повному виданні творів Джорджа Орвелла [9, с. 235-239; 10, с. 72-89, 206-207, 224-225]. Листування поміж Шевченком і Орвеллом назагал тривало упродовж 1946–1947 рр., проте, як згадує Шевченко, він отримав ще одного листа від Орвелла наприкінці 1949-го або на початку 1950-го: це був дуже "зворушливий" лист, у якому Орвелл розповідає про свою хворобу (туберкульоз) і дуже сподівається видужати, бо тоді якраз винайшли нові ліки від цієї недуги [1, с. 96-97].

На прохання Ігоря Шевченка Орвелл спеціально написав передмову до українського видання "Колгоспу тварин" [2, с. 7-12]. Отже, перший український переклад містить унікальний документ, який зараз цитують і перекладають усіма мовами світу. Оригінал передмови не зберігся ані в архіві Орвелла, ані в архіві Ігоря Шевченка. Відомо, що перекладач дещо скоротив передмову (з дозволу автора)[2] і переклав її українською. Згодом, коли готували повне видання творів, есеїв та листів Орвелла, упорядники звернулися за оригіналом передмови до Ігоря Шевченка. У листі до видавців від 13 серпня 1992 р. Ігор Шевченко повідомив, що оригінал цього унікального документа, на превеликий жаль, не зберігся; він пояснює це тим, що були повоєнні лихоліття, часті переїзди, йому було лише 25 і тоді він ще не мав уявлення, яку долю готувало майбутнє для Орвелла [10, с. 85]. Коментуючи свій лист до Орвелла від 25 березня 1947, Шевченко називає втрату оригіналу передмови Орвелла "непрощеним гріхом проти літератури" [10, с. 85].

Не знайшовши оригіналу цієї передмови, упорядники зробили доволі несподіваний хід – відтворили англійський текст з українського перекладу. Переклад здійснили Емрай Етлінґер та Айен Віллісон: "Preface to the Ukrainian Edition of *Animal Farm*" (translated from the Ukrainian text by Amrai Ettlinger and Ian Willison) [10, с. 86-89]. Отже, дослідникам Орвелла варто пам'ятати про цей нюанс і про те, що мають справу не з автентичним текстом Орвелла. Часом це призводить до деяких "курйозів". Можна, наприклад, на деяких сайтах знайти англійські версії передмови Орвелла до українського видання, в яких публікатори приписують Орвеллу те, що насправді належить перу перекладача (тобто Ігоря Шевченка). Зокрема, з українського перекладу передмови видно, що примітку про англійські "public schools" додав перекладач, щоб пояснити

[1] Див.: Лист Ігоря Шевченка до Орвелла від 11 квітня 1946 [9, с. 237, прим. 3]. Польський переклад Терези Єленської вийшов друком у Лондоні 1947 р. під назвою "Zwierzęcy folwark".

[2] Див.: Лист Орвелла до Ігоря Шевченка від 21 березня 1947 [10, с. 85].

українським читачам цю англійську реалію. Це, зрештою, зазначено у самій примітці: “пр. перекл.” [2, с. 7]. Як не дивно, ця примітка перемандрувала у більшість публікацій англійської версії передмови, як “примітка Орвелла” (“Orwell’s Note” або “Orwell’s footnote”), оскільки саме так помилково позначена у “Повному виданні творів” Орвелла [10, с. 86]. Цю помилку повторюють деякі дослідники творчості Джорджа Орвелла та Ігоря Шевченка.

У цьому українському контексті є ще один епізод, який привертає увагу. Того ж таки 1947 р. Орвелл пише листа своєму приятелеві, англійському письменникові Артурові Кестлеру, в якому представляє Ігоря Шевченка як перекладача і просить Кестлера дати дозвіл українцям на переклад його творів [8, с. 379-380; 10, с. 206-207]. У цьому ж листі (від 27 вересня 1947) Орвелл оповідає, що сталося з українським перекладом “Колгоспу тварин” після його публікації: “Я недавно чув від них [українців – *О. Л.*], що американська влада в Мюнхені конфіскувала 1 500 примірників перекладу і передала їх радянським репатріаційним службам, але ще перед тим приблизно 2 000 копій, здається, були розповсюдженні серед Ді-Пі” [8, с. 379; 10, с. 206-207]. Також із цього листа можна опосередковано довідатися, чому Орвелл так активно підтримував українців у їхніх перекладацьких проектах: “Я переконаний, що ми повинні допомогти цим людям наскільки можемо; ще з 1945 року я повторюю, що Ді-Пі – це богом послана можливість зруйнувати стіну між Росією і Заходом. Якщо наш уряд цього не бачить, то нам слід приватно робити все, що ми можемо” [8, с. 380; 10, с. 207].

Говорячи про текст перекладу Ігоря Шевченка, варто зазначити, що, хоча переклад зроблено в повоєнні часи, без доступу до ґрунтовних словників, довідкової літератури та інших перекладів цього твору, він цілком адекватний і його легко читати. Очевидно, є деякі неузгодження перекладу імен, деякі неточності при перекладі, а також українська мова потребувала б осучаснення. Але ці недоліки легко можна виправити. Це частково зробив і далі планував робити сам перекладач. З однієї примітки до “Повного видання творів” Орвелла довідуємося, що виправлений переклад “Колгоспу тварин” Ігоря Шевченка знаходиться в Houghton Library в Гарвардському університеті: “Він [Шевченко – *О. Л.*] також повідомив, що віддав поправлену копію свого перекладу “Колгоспу тварин” до бібліотеки Х’ютона в Гарвардському університеті” [10, с. 85]. У той час Шевченко зробив в основному технічні правки – виправив орфографічні та друкарські помилки, узгодив імена героїв (при перекладі яких трапилися непослідовності) та зробив незначні стилістичні правки[1]. Проте, з мого листування з Ігорем Шевченком пізніших часів мені відомо, що, вийшовши на пенсію, проф. Шевченко збирався перевидати свій переклад і навіть відредагував для цього частину перекладу: “Нещодавно я відредагував половину перекладу, виправляючи помилки, які трапилися при перекладі, а також свою українську мову кінця 40-х минулого століття; і так між нами, чи Ви думаєте, що цю поправлену версію варто перевидати? Об’єктивна для цього причина – це те, що з ерою Путіна “Колгосп тварин” знову стає актуальним” [3].

На жаль, Ігор Шевченко не встиг перевидати цей переклад за життя. Очевидно, це варто зробити тепер, оскільки це був перший український переклад, унікальний авторизований переклад, який зроблено з дозволу і за участі самого автора. Окрім того, у цьому випадку спостерігаємо, серед іншого, унікальне явище, майже синхронний переклад геніального і, на жаль, до певної міри, все ще актуального твору Орвелла, а по-друге, надзвичайно цікаву історію взаємин автора (Орвелла) і перекладача (Ігоря Шевченка). Не останню роль у перевиданні цього перекладу повинен би відіграти Український науковий інститут Гарвардського університету, який має для цього усі можливості, та й, зрештою, мав би зробити це на знак пошани до Ігоря Шевченка – одного зі своїх співзасновників і директорів. Тим більше, що 2012 рік знаменний двома ювілеями – якраз цього року виповнилося 90 років від дня народження Ігоря Шевченка і 65 років від часу появи першого українського перекладу “Колгоспу тварин”.

Джерела та література:

1. Бодрок Я. Інтерв’ю з Ігорем Шевченком про його переклад твору Орвелла “Колгосп тварин” / Інтерв’ю провела Ярина Т. Бодрок // Сучасність. – 1985. – Ч. 12. – С. 91–99.

2. Орвелл Дж. Колгосп тварин: Казка / Ґ. Оруел [= Джордж Орвелл; На титул. стор. ім’я автора подано англ. мовою: George Orwell]; З анґл. мови перекл. Іван Чернятинський [= Ігор Шевченко]. – [Мюнхен]: Прометей, [1947]. – 91 с.

[1] Див. електронний каталог бібліотеки Гарвардського університету: HOLLIS 002145554: Orwell, George, 1903–1950. Kolhosp tvaryn: kazka / George Orwell; z anhliĭskoï movy pereklav Ivan Cherniatynskyĭ; [foreword to Ukrainian language edition prepared by author]; [obkladynka M. Hryhoriïv]. [Germany]: Vyd-vo “Prometeĭ”, [1946?].

3. Шевченко І. Лист до Ольги Лучук від 28 лютого 2008 / Ігор Шевченко // Приватний архів Ольги Лучук. – Листування з Ігорем Шевченком (2008).

4. Шевченко І. Про актуальність творчої спадщини Орвелла в наші дні / Ігор Шевченко // Сучасність. – 1986. – Ч. 6. – С. 78–88.

5. Crick B. How the Essay Came to Be Written / Bernard Crick // The Times Literary Supplement. – 1972. – Sept. 15. – No. 3680. – P. 1039–1040 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tlsarchive/tlsp/

6. Orwell G. Animal Farm: A Fairy Story / George Orwell. – London: Secker & Warburg, 1945.

7. Orwell G. Animal Farm / George Orwell. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1946.

8. Orwell G. The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell / Ed. by Sonia Orwell and Ian Angus. – New York: Harcourt, Brace & World, Inc., 1968. – Vol. IV: In Front of Your Nose: 1945–1950.

9. Orwell G. The Complete Works of George Orwell / [Ed. by Peter Davison]. – London: Secker & Warburg, 1998. – Vol. XVIII: Smothered Under Journalism: 1946.

10. Orwell G. The Complete Works of George Orwell / [Ed. by Peter Davison]. – London: Secker & Warburg, 1998. – Vol. XIX: It Is What I Think: 1947–1948.

11. Orwell G. The Freedom of the Press: Orwell's Proposed Preface to "Animal Farm" / George Orwell // The Times Literary Supplement. – 1972. – Sept. 15. – No. 3680. – P. 1037–1039 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tlsarchive/tlsp/